

Юзеф Пачоский. Херсонская флора. Том II. Познань, 2008.

Прошло вже 85 років як видатний вчений-натураліст Йосип Конрадович Пачоський виїхав з України і припинив роботу над “Херсонською флорою”, так і не закінчивши її. Перший том цієї фундаментальної праці вийшов друком ще в 1914 р. У ньому подано характеристику судинних спорових рослин, голонасінних та однодольних покритонасінних. Переїхавши до Польщі вчений не мав змоги доопрацювати та видати майже закінчений другий том, оскільки залишив у Херсоні власну гербарну колекцію, яка була основою для написання флори, бібліотеку, та і власне сам, 2000-сторінковий незакінчений рукопис. Видати другий том Херсонської флори намагалась у 30-і роки ХХ ст. завідувач Херсонського краєзнавчого музею (тоді Херсонський природно-історичний музей) Пауліна Борисівна Тихонова. Принаймні, про це свідчить написана Й.К. Пачоським і підписана 20.03.1930 р. передмова до II тому Херсонської флори, що була надіслана ним з Познані, і яка зберігається у Херсонському обласному краєзнавчому музеї. Однак, П. Б. Тихоновій не вдалося організувати видання другого тому. Завідувачку музею, яка дуже шанобливо ставилася до самого Йосипа Конрадовича і залишеного ним в Херсонському музеї надбання, було репресовано. Необхідно віддати належне зусиллям Пауліни Борисівни, адже раніше, в 1927 році їй вдалося видати інший визначний рукопис вченого (Пачоский И.К. Описание растительности Херсонской губернии. Выпуск III. Плавни, пески, солончаки, сорные растения), який завершував серію присвячену рослинності Херсонської губернії (перші два томи були видані ще під час перебування Й.К. Пачоського в Херсоні у 1915 та 1917 роках). Не викликає сумніву, що якби Пауліна Борисівна мала найменшу можливість видати II том “Херсонської флори”, то обов’язково зробила б це, однак зла доля розпорядилась інакше, і закинула її майже на 20 років до ув’язнення. І лише 2008 року польські вчені підготували до друку та видали II том “Херсонської флори”. Це стало проявом шани Й.К. Пачоському, даниною пам’яті про П.Б. Тихонову, інших працівників музею, що зберегли рукопис, та справжнім подарунком європейській спільноті ботаніків.

На зламі ХХ–ХХІ століть спробу видання II тому “Херсонської флори” Й.К. Пачоського було здійснено фахівцями кафедри ботаніки Херсонського державного університету та Херсонського обласного краєзнавчого музею, однак в Херсоні не вдалося знайти ні технічної, ні фінансової підтримки для виконання цього проекту. Ідею підхопили польські колеги, які виявились більш наполегливими, до того ж ситуація в Польщі зі станом фінансування науки і в ті часи, і тепер є значно кращою. З люб’язно наданого директором ХОКМ Тетяною Георгіївною Братченко рукопису силами кафедри ботаніки ХДУ і відділу природи ХОКМ виготовлена копія, яка пізніше за сприяння ректорату ХДУ була доправлена в Познань.

На жаль далі співпраця українських та польських фахівців припинилась: українські ботаніки та музейники не були залучені до роботи над рукописом, що б могло значно покращити якість видання. Адже ботанікам добре відомі таксони про які йде мова, їх місцезнаходження, екологічні умови місцезростань тощо; музейникам – старі назви місцевостей, населених пунктів, територіально-адміністративних одиниць. Залучення херсонських фахівців до роботи над рукописом дало б змогу уникнути багатьох прикрих помилок якими насичений текст видання. Так на сторінках книги назва “Белозерка” іноді замінено на “Белогорка”; “Днепровский уезд” – на “Днепропетровский уезд” тощо. До того ж деякі сторінки рукопису з технічних причин

не потрапили в Польщу і не увійшли у видання. Не хотілося б особливо загострювати увагу на таких прикрих моментах, тому що враховуючи складність та об'ємність завдання вони є цілком зрозумілими. В цілому ж видавцями досить вдало трансформовані 2000 сторінок рукопису формату приблизно А4 у 505 сторінок друкованого тексту того ж формату.

Другий том Херсонської флори охоплює Дводольні Покритонасінні рослини, за виключенням найбільшої родини Asteraceae, яка за винятком кількох родів, не була опрацьована Й.К. Пачоський і відповідно не представлена в рукопису. Нагадаємо, що робота Й.К. Пачоського, стосувалася Херсонської губернії, яка майже повністю включала сучасні Миколаївську та Кіровоградську області, значну частину Одеської, правобережжя Херсонської та Дніпропетровської та південь Черкаської областей, а також невелику частину сучасної Молдови. В II томі “Херсонської флори” міститься інформація про 1049 видів з 366 родів та 77 родин. В книзі повністю збережений оригінальний авторський текст, в тому числі система та пагінація синтаксонів, назви населених пунктів. Як зазначає у передмові сам Й.К. Пачоський: “Так как обработка велась с 1914 по 1921 года, то, очевидно, она соответствует уровню указанного времени”. У II томі роди, за виключенням монотипних, мають ключі для визначення видів. До кожного таксону у Флорі вказується порядковий номер, латинська назва, наводяться літературні джерела, в яких вказується таксон для території Херсонської губернії, із зазначенням інших назв, якщо їх використовували автори; систематичні примітки, а для нових або таксономічно проблематичних таксонів більш, або менш детальні описи; загальне поширення та поширення виду на території Херсонської губернії, із зазначенням типу та екологічних умов місцезростань і частоти трапляння. Нижче для більшості видів (окрім дуже звичайних) наводиться перелік конкретних місцезнаходжень видів за гербарними та літературними даними.

Незважаючи на досить поважний вік рукопису його видання є неоціненною подією для ботаніків, що працюють на території флори, та прилеглих територіях. Адже слід визнати, хоча в цьому регіоні після Й.К. Пачоського працювала значна кількість вчених, однак, його знання флори, його ретельність щодо визначення та гербаризації таксонів залишилась не перевершеними. Читаючи книгу ми знову “робимо” багато відкриттів. У запропонованих Й.К. Пачоським внутрішньовидових таксонах нерідко читаються описані послідовниками види. Оскільки гербарій Й.К. Пачоського був мало досліджений, то в Херсонській флорі знаходимо численні “нові” старі відомості про поширення видів. Й.К. Пачоський з притаманною йому безкомпромісністю вказує на флористичні помилки своїх попередників та сучасників, тому книга допомагає вирішенню спірних флористичних питань. Автор детально аналізує екологічні і географічні особливості поширення видів. До більшості таксонів автором наведені таксономічні міркування, що обґрунтовують його позицію: номенклатурні зміни, відмінність від близьких видів, внутрішньовидову мінливість; дискусійні питання щодо систематики таксонів з іншими вченими того часу, тощо.

Видання було здійснене Познанським університетом ім. Адама Міцкевича. Ініціатором видання II тому “Херсонської флори” став професор Кароль Лятовський, який є відповідальним та науковим редактором книги. Прочитання рукопису, транскрипцію на сучасну російську мову та комп'ютерну підготовку здійснили Ян Косля та Кароль Лятовський. Слід відмітити величезний об'єм роботи, які виконали польські фахівці при підготовці флори до видання. Вражає, як сам об'єм виконаної роботи – рукопис складається з понад 2000 сторінок, близького до сучасного формату А4, значна частина яких містила доклеєні різного розміру аркуші, так і складність роботи – рукопис підготовлений старою російською мовою, містить численні виправлення, примітки, уточнення..., та і почерк Й.К. Пачоського далеко не був каліграфічним. Автори рецензії від себе особисто, та від усієї ботанічної громади

України висловлюють щирі подяки польським колегам за їх титанічну роботу з підготовки такого необхідного їм для роботи видання.

На останок, хотілося б ще раз відзначити фундаментальність даної роботи, що ще раз підкреслює геніальність її автора Йосипа Конрадовича Пачоського – видатного вченого, нашого співвітчизника, який народився в Україні, найплідніші роки свого життя прожив у місті Херсоні, і лише у пенсійному віці виїхав до Польщі. Видання цієї книги не лише шана великому вченому – вона стане у нагоді науковцям, викладачам університетів, працівникам музеїв, студентам, школярам, і всім хто цікавиться природою нашого краю.

Мойсієнко І.І., Бойко М.Ф., Підгайний М.М., Ходосовцев О.Є.